

УДК 342.571

Заяць Н. В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ; e-mail: natalie.zaiats@gmail.com; ORCID 0000-0002-1530-4141

Основні види діяльності народу з реалізації безпосередньої демократії

Розглянуто проблему участі народу в обговоренні та прийнятті рішень з метою втілення в життя конституційного принципу народовладдя в Україні. Прямою демократією в цьому контексті визнано не стільки демократичне врядування, скільки способи участі народу в процесі державного управління. Доведено, що важливе значення в цьому процесі має участь громадянського суспільства до процесу розбудови правової держави неможливо розв'язати складні проблеми, що постають нині перед країною. Встановлено, що здатність народу бути носієм суверенітету та єдиним джерелом влади сприяє розвитку української державності, оновленню та подальшому становленню інститутів влади. Виключно народові належить право визначати та змінювати конституційний лад в Україні. Це право не можуть узурпувати держава, її органи або посадові особи. Такі види діяльності народу, як установча, правотворча й контрольна, є невід'ємними елементами механізму здійснення влади в державі, що розвивається демократичним шляхом. Обґрунтовано актуальність дослідження таких видів діяльності з позиції вивчення правової сутності безпосереднього здійснення народом влади. Адже аксіологічний зміст управління державою на демократичних засадах передбачає взаємне визнання інтересів і договірний процес взаємодії в суспільстві для збереження та подальшого його розвитку, досягнення загального блага та блага конкретного громадянина.

Ключові слова: демократія; народовладдя; влада народу; джерело влади; установча діяльність; правотворча діяльність; контрольна діяльність.

Постановка проблеми. Дослідження видів і форм здійснення влади народу є актуальним напрямом правових досліджень як у сфері загальних питань теорії держави та права, так і в галузі конституційного й міжнародного права. У сучасних умовах трансформації державного ладу дедалі вагомішого значення набувають саме контрольно-наглядові механізми. Питання контролю за владою є надзвичайно актуальним, оскільки наша держава відходить від патерналістської концепції, унаслідок чого відбувається зміна парадигми: від держави, що «опікується» суспільством, до держави, яка функціонує в його інтересах, а саме забезпечує нормальне функціонування та розвиток громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означена проблематика постійно є предметом обговорення як політиків, так і громадськості у зв'язку з активізацією нової хвилі конституційного процесу в Україні; як наукова категорія вона постійно привертає увагу державознавців. Так, питання здійснення влади народом відображено в дослідженнях українських конституціоналістів Ю. Г. Барабаша, В. Ф. Погорілка, М. І. Ставнійчук, М. О. Теплюка, В. Л. Федоренка, В. М. Шаповала, О. І. Ющика та ін. Наслідком конституювання нового суспільного ладу, яке відбувається нині в Україні, є впровадження нових форм реалізації влади народу, наповнення їх новим змістом.

У статті висвітлено форми безпосередньої демократії через різноманітні види діяльності народу зі здійснення влади в Україні. Реалізація влади народом означена наявністю послідовних, взаємозумовлених, урегульованих матеріальними та процесуальними конституційно-правовими нормами видів діяльності народу щодо утвердження України як демократичної та правової держави.

Метою цієї публікації є дослідження особливостей взаємодії народу з органами державної влади шляхом висвітлення змісту основних видів його діяльності зі здійснення власне управлінських функцій.

Виклад основного матеріалу. Феномен народовладдя є дуалістичним за своєю сутністю: він ґрунтується на двох явищах – владі й народі. Сучасне конституційне право передбачає, що народ, попри відсутність реальних владних повноважень, сприяє прийняттю публічно-владних рішень, у чому, власне, виявляється демократія як конкретні форми участі громадян у державному управлінні (від форм безпосередньої демократії до системи формування представницьких органів державної влади). У зв'язку із цією дуалістичною позицією «влада – народ», традиційно увагу більшості дослідників привертає саме перша складова – влада. Проте сутність визначення прямої демократії полягає в змістовому наповненні не лише поняття влади, а й категорії «народ», адже демократія – це не лише форма чи спосіб реалізації влади, а й народ, в інтересах якого цю владу реалізують. У Конституції України визначено, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ. Закріплення цієї норми стало важливим кроком у демократизації суспільства й держави. Від того, наскільки точно буде визначено категорію «народ», залежить оптимальність окреслення обсягу суб'єктивних прав, які народ може безпосередньо реалізувати, а також встановлення законодавцем

предмета правового регулювання, визнання значущості прямої демократії в суспільстві.

Найбільш поширеним нині є тлумачення поняття «народ» як сукупності громадян або спільноти індивідів, що становить народ завдяки громадянському суспільству. Таким чином, влада народу – це влада не абстрактного співтовариства, а залучення до її здійснення кожного громадянина. Ідея народу нині вже не відповідає суто ідеї більшості, існуванню певної маси. Народ називають «віртуальним образом», який не охоплює поняття більшості. Його визначають, навпаки, ґрунтуючись на понятті меншості, нової форми вияву соціального. Народ як цілісність неможливо сприймати відокремлено, він виявляється в трьох видах: народ електоральний (передбачає розподіл на більшість і меншість); народ соціальний (є сукупністю протестів та ініціатив будь-якого характеру); народ-принцип (спирається на постмодерністське бачення суб'єкта права як найконкретнішої людини) [1, с. 175].

Демократія бере початок з народу та співпрацює з ним. Сутність демократії в різні історичні періоди є неоднозначною. Так, К. Ясперс стверджує: «Ми цілком інакше сприймаємо демократію, ніж Платон. Для нас провідною є думка Канта та ідеї основоположників демократії (англосаксів, швейцарців, голландців). Кант розвинув принципи того, що сам назвав республіканським управлінням, а ми іменуємо демократією. Наше завдання полягає в тому, щоб сприяти освіченості народів, завдяки чому вони ставатимуть поміркованішими, розумнішими, відповідальнішими» [2].

Установча діяльність народу. Надзвичайно важливим видом діяльності народу, спрямованим на безпосереднє здійснення належної йому влади, є установча діяльність. Її зміст можна визначити як спосіб впливу на поведінку людей через запровадження, утвердження, узаконення, установлення певного суспільного стану речей, правового порядку в суспільстві. Здійснюючи установчу діяльність, народ визначає форму державного правління чи територіального устрою, вирішує, у якій державі хоче жити, тощо. Усі інші види діяльності народу є логічним продовженням саме установчої діяльності, спрямовані на її юридичне оформлення, захист, контроль за виконанням ухвалених рішень.

У рішенні від 3 жовтня 1997 року № 4-зп Конституційний Суд України визначив сутність Конституції України як акта установчої влади та належність цієї влади суверену – народу України. У цьому рішенні Суд наголосив на єдності, первинності та

невідчужуваності влади народу: «В Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії в порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади й органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України».

Важливою ознакою установчої діяльності народу також є можливість встановлення та зміни конституційного ладу. У рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005, даючи офіційне тлумачення положень ст. 5 Конституції України, Суд зазначив, що «згідно з Конституцією України, держава, її органи, посадові особи не мають права визначати конституційний лад в Україні, яке належить виключно народові України», «із нормативно-правового змісту положень ч. 2, 3 ст. 5 Основного Закону України, за яким народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні, народові належить виключне право визначати та змінювати конституційний лад в Україні, впливає, що народ має право приймати нову Конституцію України» [3]. Ознака належності установчої діяльності тільки народу передбачена третім абзацом п. 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008, де передбачено спосіб безпосередньої діяльності народу щодо визначення основ конституційного ладу: «народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні може реалізувати на всеукраїнському референдумі за народною ініціативою своє виключне право визначати і змінювати конституційний лад у державі шляхом прийняття Конституції України в порядку, який має бути визначений Конституцією та законами України» [4].

Отже, Суд конституціоналізував одне з основних завдань установчої діяльності народу – становлення та зміну конституційного ладу в Україні шляхом прийняття Конституції, однак за особливих умов реалізації цього припису, а саме «у порядку, який має бути визначено Конституцією та законами України», що звісно, дещо суперечить нормам Конституції та попереднім правовим позиціям Конституційного Суду, зокрема щодо прийняття народом Основного Закону.

Слід зважати й на те, що установча діяльність народу може сягати за межі реалізації результатів такої діяльності в межах держави, а отже, в окремих випадках передбачати позадержавний механізм реалізації. Відбувається це, наприклад, тоді, коли народ у мирний спосіб демонструє свою волю щодо бажання приєднатися до іншого народу, держави, створити

абсолютно іншу державу тощо. Прикладом такої діяльності було проведення 1 грудня 1991 року всеукраїнського референдуму, на якому вирішували питання про підтвердження Акта проголошення незалежності України.

За своєю сутністю та функціональними характеристиками установча влада відрізняється від влади законодавчої, повноваженнями якої є прийняття, скасування або зміна звичайних законів, статутів чи кодексів. Висвітлюючи установчу владу народу, слід зважати не стільки на її формальне закріплення, скільки на реальну можливість народу здійснювати установчий вплив на суспільні відносини, пов'язані з реалізацією публічної влади. Так, Ю. Барабаш зауважує, що наразі «залишається відкритим питання про те, наскільки обов'язковою для українського народу є процедура внесення змін до Конституції України, передбачена розділом XIII. Адже за формальними ознаками вимога дотримуватися цієї процедури стосується, передусім, органів публічної влади (наприклад, як це передбачено п. 1 ст. 85 Конституції щодо парламенту) [5]. Тому існування установчої влади народу зумовлене можливістю безперешкодно, відповідно до законів, здійснювати своє повновладдя, безпосередньо приймаючи правові акти й рішення установчого характеру.

Серед форм реалізації установчої діяльності народу чільне місце посідають вибори та референдум як визначальні форми прямого народовладдя. Із цього приводу В. М. Шаповал зазначає, що референдум та інші форми безпосередньої демократії не застосовують відокремлено або лише у зв'язку з конституційною фіксацією ідеї народного суверенітету. Вони мають бути легальними способами й засобами організації та здійснення державної влади, тому сфера їх застосування та інші параметри встановлені Конституцією та законами. Поза такими параметрами легальна практика безпосередньої демократії не існує [6, с. 311].

У вітчизняній літературі побутує думка, що предметом всеукраїнського референдуму може бути затвердження Конституції України, її окремих положень, унесення до неї змін і доповнень. Таку думку обстоюють й інші вітчизняні науковці [7, с. 286].

Здійснюючи установчу діяльність через вибори та референдуми, народ виконує різні завдання, зокрема щодо вступу до наддержавних утворень чи виходу з них, що є досить затребуваним нині, під час вирішення питання про вступ держав до Європейського Союзу чи виходу із цього об'єднання, використовує інститут виборів вищого представницького органу

держави як один зі способів подолання громадянського протистояння та конфлікту.

Правотворча діяльність народу. Ідея безпосередньої правотворчої діяльності народу була предметом дослідження ще в епоху становлення ідей народовладдя та обмеження абсолютної влади монарха, зокрема в працях французьких мислителів XVIII ст. Так, Ж.-Ж. Руссо вважав, що свобода індивіда існує лише за умов, коли законотворчість здійснює безпосередньо народ. Конституціоналіст Л. Дюгі зазначав, що «в сучасних державах пряме голосування щодо законів народними зборами в більшості випадків фактично неможливе через велику територію та чисельність населення... Однак у Європі існує кілька невеликих держав, де донині застосовується пряме голосування законів народними зборами... Це – справжнє пряме правління» [8, с. 396].

Правотворчість народу еволюціонує залежно від конкретних історичних обставин, національних традицій держави. Паралельно з розвитком теоретичних досліджень правотворчої діяльності народу розвивається й відповідне законодавство, формується на цій підставі практика. Це пов'язано, насамперед, із конституційним регулюванням і відповідними правовими позиціями Конституційного Суду України. Правотворча діяльність народу, крім безпосереднього залучення громадян до участі в прийнятті й ухваленні правових актів, сприяє утвердженню публічності, легітимності та гласності влади. На відміну від правотворчості держави, правотворча діяльність народу має інше спрямування, оскільки вона зумовлена необхідністю легітимації правових норм суспільством, їх гарантування не тільки примусовою силою держави, а й повагою до них, внутрішнім усвідомленням потреби їх виконання через усвідомлення власної причетності до їх творення.

Нині в юридичній літературі правотворчу діяльність народу не обмежують ухваленням рішень як кінцевим результатом владної діяльності народу, вона охоплює значно ширші форми участі народу. Зокрема, пропонують виокремлювати форми залучення громадян до законотворчого процесу на кожній стадії його проходження – від прогнозування та планування законодавчої діяльності до оцінювання ефективності прийняття законів (участь у парламентських слуханнях, слуханнях парламентських комітетів, публічна апеляція до громадської думки, спонукання громадян до законодавчих ініціатив, організація громадського обговорення законопроектів на веб-порталі Міністерства юстиції України, громадська експертиза

законопроектів, моніторинг законодавчої практики формами електоральної оцінки) [9, с. 162–163].

Досить неоднозначною є така форма безпосереднього народовладдя, як всенародні обговорення. У радянський період їх широко застосовували на практиці, коли на всенародне обговорення виносили проекти Конституції СРСР 1936 року (унаслідок чого було внесено 47 поправок до 32 статей), Конституції 1977 року, сімейних кодексів, питань народної освіти тощо. Спробу поновити практику всенародних обговорень було здійснено в Україні в березні–травні 2003 року, коли протягом двох місяців відповідно до Указу Президента України тривало всенародне обговорення офіційно опублікованого проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України», зміст якого полягав у пропозиції щодо зміни форми правління з президентсько-парламентської на парламентсько-президентську республіку.

Всенародні обговорення МАЮТЬ бути ефективним засобом виявлення волі народу. Проте результати всенародних обговорень, як і референдумів, народних законодавчих ініціатив, не завжди позитивно позначалися на розвитку політичних процесів у державі. Зазначене переважно пов'язано з недостатньою обізнаністю громадян з питань, що виносили на обговорення; наявними можливостями впливу на виборців шляхом залякувань, застосування різноманітних політичних технологій.

У низці зарубіжних країн практикують інститут народної законодавчої ініціативи, який полягає в праві групи виборців у встановленій законом кількості надати для розгляду до парламенту законопроект. Конституція України (ст. 93), визначаючи суб'єктів права законодавчої ініціативи, не містить вказівки на право народної законодавчої ініціативи.

Насправді ні Основний Закон, ні чинне законодавство не визначають форм здійснення правотворчої діяльності народу. З огляду на те, що правотворча діяльність народу є особливим різновидом його установчої діяльності, її реалізують здебільшого у формі референдуму. Такий висновок узгоджується і з правовою позицією Конституційного Суду України, його висвітлено в рішенні від 16 квітня 2008 року № 6-рп/2008, відповідно до якого «положення частини другої статті 72 Конституції України в контексті положень статті 5 Конституції України треба розуміти так, що народ як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні, здійснюючи своє волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою, може в порядку, який має бути визначений Конституцією та законами України, приймати закони України (вносити до них

зміни), крім законів, прийняття яких на референдумі не допускається згідно з Конституцією України» [4].

Контрольна діяльність народу. Загалом ідея відкритості та громадського контролю є продовженням ідеї демократичного врядування, яке передбачає реалізацію за допомогою відповідних інститутів державної влади суспільно значущих завдань, забезпечення потреб громадян і сприяння підвищенню суспільного добробуту. У цьому сенсі демократія неможлива без розвитку громадянського контролю. Конституція України присвячує контрольній діяльності народу окремі конституційні положення, які визначають основні її види, зокрема: контроль за діяльністю органів державної влади й органів місцевого самоврядування через створені громадянами об'єднання (політичні партії та громадські організації (ст. 36 Конституції України); контроль за діяльністю органів публічної влади шляхом безпосередньої участі народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ч. 4 ст. 124, ч. 1 ст. 127, ч. 2 ст. 129 Конституції України); упровадження механізмів участі представників громадськості в діяльності органів публічної влади (ч. 2 ст. 131 Конституції України); здійснення контролю з боку територіальної громади за виконанням бюджету, діяльністю комунальних підприємств, організацій і установ (ч. 1 ст. 143 Конституції України).

Негарантованість участі громадян в управлінні державними справами та можливості контролю за владою призводить до поступової авторитаризації влади, коли брак оперативного контролю залишає можливість приймати політичні рішення без урахування думки громадянського суспільства.

Контроль за діяльністю органів публічної влади через створені громадські організації та політичні партії відіграє важливу роль у створенні певних запобіжників щодо зловживання органами публічної влади своїми повноваженнями. Його особливість полягає в тому, що діяльність громадських контролюючих органів вважати контролем можна тільки умовно, оскільки в роботі значної частини з них немає обов'язкових ознак контролю (право втручатися в оперативну діяльність того, кого контролюють, і право самостійно притягувати винних до юридичної відповідальності). Тому громадський контроль можна назвати або опосередкованим контролем, або квазіконтролем. Суб'єктами безпосереднього контролю за владою є народ, територіальні громади, політичні партії, громадсько-політичні рухи, громадські правозахисні організації, інші об'єднання громадян, громадяни, іноземці й особи без громадянства.

Публічність і гласність діяльності об'єднань громадян забезпечує опублікування інформації про відомі факти протиправних діянь і зловживань з боку органів публічної влади, надходження таких фактів до засобів масової інформації, а отже, доступ широких верств населення до інформації про такі правопорушення, як наслідок – вимоги громадянського суспільства до органів влади щодо припинення незаконної діяльності. Таким чином, ефективним чинником здійснення народного контролю може стати реальна багатопартійність і політична багатоманітність, що передбачено ст. 15 Конституції України.

Безпосередній контроль народу за державою реалізується через різноманітні інститути прямої демократії, а саме: всенародні голосування (референдуми, плебісцити); громадські (народні, місцеві) обговорення проектів законів, рішень органів державної влади й управління; сходи і збори громадян за місцем їх мешкання; громадські ініціативи; громадські експертизи; акти громадської непокори (політичні страйки, пікетування, масові демонстрації, публічні звернення тощо).

Важливим чинником безпосередньої владної діяльності у сфері контролю є участь народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ч. 4 ст. 124, ч. 1 ст. 127, ч. 2 ст. 129 Конституції України). Така діяльність дає змогу виконувати подвійне завдання, а саме: здійснювати профілактику вчинення правопорушень у судовій системі шляхом участі представників народу в здійсненні правосуддя; забезпечувати дотримання принципу незворотності покарання винних осіб під час розгляду справ за участю народних засідателів і присяжних, завдяки розгляду справ особами, що не пов'язані з органами державної влади й виражають суспільну думку та громадські погляди на справедливість, що унеможливорює застосування закону, який є несправедливим.

Важливе місце в системі безпосереднього народного контролю за діяльністю органів публічної влади посідає участь представників громадськості в діяльності окремих органів публічної влади, правовому та політичному житті. Із цього приводу Ю.Габермас слушно зауважує, що «сучасний правовий устрій може бути легітимним тільки за умови, що він ґрунтується на ідеї самовизначення: громадяни завжди повинні мати змогу вважати себе творцями закону, об'єктом дії якого вони є» [10, с. 115]. Однією із форм такої легітимації законодавчих актів є всенародні обговорення. Прикладом реалізації цього інституту безпосередньої демократії в незалежній Україні є всенародне обговорення 1992 року проекту Конституції України. В умовах

сьогодення найефективнішим способом обговорень є розгляд проектів реформ через Інтернет.

Важливим виявом контрольної діяльності народу є правовий моніторинг. Це інститут спостереження, аналізу й оцінювання якості нормативно-правових актів, ефективності їхньої практичної реалізації. Здійснення такої діяльності надає можливість: оцінити ефективність функціонування правової системи загалом, результати нормотворчої діяльності органів державної влади, а також діяльність органів місцевого самоврядування; забезпечити контроль за виконанням законів та інших правових актів; проаналізувати й оцінити відповідність практики реалізації законів та інших актів прогнозованому результату правового регулювання [11, с. 117].

Формою контролю за владою з боку громадянського суспільства можна вважати громадську експертизу, яку нормативно закріплено в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5 листопада 2008 року № 976. На думку представників громадських організацій, інститут громадської експертизи надає можливість зацікавленим сторонам не лише отримати й дослідити відомості від органу влади щодо виконання їхніх програм, витрат бюджету, надання адміністративних послуг, а й безпосередньо вплинути на прийняття рішень органом влади [12, с. 5–6].

Долучення інститутів громадянського суспільства до розроблення та реалізації державної політики регулює також Указ Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» від 25 січня 2012 року № 32/2012, на підставі якого було утворено Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства як допоміжний орган при Президентові України, основним завданням якої з-поміж іншого було розроблення в контексті суспільно-політичних процесів, що відбуваються в Україні, концептуальних напрямів і механізмів державного сприяння розвитку громадянського суспільства; розроблення Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні тощо.

Найефективнішими є безпосередня взаємодія населення і публічної влади та громадський контроль за владою в умовах децентралізації влади на рівні місцевого самоврядування. Згідно із законодавством України, основними формами такого впливу на владу у вигляді контролю є загальні збори громадян, місцеві ініціативи та громадські обговорення. На жаль, ці форми участі населення в місцевому самоврядуванні майже не застосовують.

Дослідники муніципального права пояснюють цей процес тим, що гальмування в нашій державі розвитку місцевого самоврядування пов'язано із психологічним аспектом: неготовністю значної частини чиновників і громадян до сприйняття таких основних принципів, як його правова, організаційна та матеріально-фінансова самостійність, автономність у вирішенні всіх питань місцевого життя. Після десятиріч панування тоталітарного режиму населення України ще не сформувало менталітету свідомого суб'єкта самоврядування [13, с. 187].

Висновки. Різні види діяльності народу щодо реалізації належної йому влади можна класифікувати за такими групами: 1) через здійснення установчої діяльності шляхом участі в референдумах і виборах; 2) через здійснення правотворчої діяльності шляхом участі в парламентських слуханнях, у слуханнях парламентських комітетів, публічної апеляції до громадської думки, спонукання громадян до законодавчих ініціатив, організації громадського обговорення законопроектів на веб-порталі Міністерства юстиції України, громадської експертизи законопроектів, моніторингу законодавчої практики формами електоральної оцінки; 3) шляхом здійснення контрольної діяльності за роботою органів державної влади й органів місцевого самоврядування через створені громадянами об'єднання (політичні партії, громадські організації), органів публічної влади завдяки безпосередній участі народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних, впровадження механізмів участі представників громадськості в діяльності органів публічної влади.

З огляду на важливість й актуальність для конституційної теорії та практики державотворення окресленого питання, слід зауважити, що воно не вичерпується дослідженням реалізації окремих видів безпосередньої діяльності народу зі здійснення народовладдя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барабаш Ю. Г. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України : монографія / Ю. Г. Барабаш. – Харків : Право, 2013. – 272 с.
2. Ясперс К. Відповідь на критику моєї роботи «Що потрібно федеративній республіці» [Електронний ресурс] / К. Ясперс. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n11texts/jaspers.htm>. – Назва з екрана.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції

Україні (справа про здійснення влади народом) [Електронний ресурс] : рішення Конституційного Суду України від 5 жовт. 2005 р. № 6-рн/2005. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v006p710-05>. – Назва з екрана.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) [Електронний ресурс] : рішення Конституційного Суду України від 16 квіт. 2008 р. № 6-рп/2008. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08>. – Назва з екрана.

5. Барабаш Ю. Г. Установча влада Українського народу – конституційний феномен / Ю. Г. Барабаш // Право України. – 2009. – № 11. – С. 73–79.

6. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : монографія / В. М. Шаповал. – Київ : Салком ; Юрінком Інтер, 2005. – 560 с.

7. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – Київ : Юрид. думка, 2008. – Т. 2. – 800 с.

8. Дюгі Л. Конституційне право: Загальна теорія держави : підручник / Л. Дюгі ; препринт ; передм. Ю. М. Оборотова. – Одеса : Юрид. літ., 2005. – 988 с.

9. Курс лекцій з питань законотворчості : навч. посіб. / за ред. О. Л. Копиленка, О. В. Богачової. – Київ : Леся, 2011. – 455 с.

10. Таманага В. Верховенство права: історія, політика, теорія / Б. Таманага. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2007. – 208 с.

11. Черепанова Е. В. Мониторинг – инструмент наблюдения и анализа последствий правовых актов [Электронный ресурс] / Е. В. Черепанова // Правовые акты: оценка последствий : науч.-практ. пособие / отв. ред. Ю. А. Тихомиров. – М. : Юриспруденция, 2010. – 224 с. – Режим доступа: http://www.jurisizdat.ru/new/intro/Prav_akt.pdf. – Загл. с екрана.

12. Громадська експертиза: теоретичні та практичні аспекти [Електронний ресурс] / А. Балацька, О. Сушко, Т. Шевченко. – Київ : Тютюкін, 2011. – 120 с. – Режим доступу: https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/userimages/book_files/Public%20Expertise%20Book%202011.pdf. – Назва з екрана.

13. Любченко П. М. Муниципальное право Украины [Електронний ресурс] : навч. посіб. / П. М. Любченко. – Харків : ФІНН, 2012. – 496 с. – Режим доступу: <https://dbms.institute/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%86%D0%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Barabash, Yu.H. (2013). *Demokratychni zasady orhanizatsii i funktsionuvannia vyshchykh orhaniv derzhavnoi vlady* [Democratic principles of organization and functioning of the supreme bodies of state power]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

2. Yaspras, K. *Vidpovid na krytyku moiej roboty "Shcho potribno federatyvnyi respubliksi?"* [The answer to the critique of my work "What does a federal republic want?"]. Retrieved from <http://www.ji.lviv.ua/n11texts/jaspers.htm> [in Ukrainian].

3. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravі za konstytutsiinym podanniam 60 narodnykh deputativ Ukrainy pro ofitsiine tлумachennia polozhen chastynty pershoi statti 103 Konstytutsii Ukrainy v konteksti polozhen yii statei 5, 156 ta za konstytutsiinym zvernenniam hromadian Halaichuka Vadyma Serhiiovycha, Podhornoї Viktorii Valentynivny, Kysloї Tetiany Volodymyrivny pro ofitsiine tлумachennia polozhen chastynty druhoї, tretioї, chetvertioї statti 5 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro zdiisnennia vladы narodom): vid 5 zhovt. 2005 r. No. 6-rn/2005 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 60 people's deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of the

first part of Article 103 of the Constitution of Ukraine in the context of the provisions of its articles 5, 156 and on the constitutional appeals of citizens Galaychuk Vadim Sergeyevich, Podgorny Victoria Victoria, Kislya Tatyana Volodymyrivna about the official interpretation the provisions of the second, third, fourth, and fifth parts of the Constitution of Ukraine (on the exercise of power by the people) from October 5, 2005, No. 6-rr/2005]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/aws/card/v006p710-05> [in Ukrainian].

4. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiynym podanniam Prezydenta Ukrainy pro ofitsiine tлумачennia polozhen chastyh druhoi, tretioi statti 5, statti 69, chastyh druhoi statti 72, statti 74, chastyh druhoi statti 94, chastyh pershoi statti 156 Konstytutsii Ukrainy (sprava pro pryiniattia Konstytutsii ta zakoniv Ukrainy na referendum): vid 16 kvit. 2008 r. No. 6-rr/2008 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of the President of Ukraine on the official interpretation of the provisions of the second, third, fifth, 69th articles, of the second part of Article 72, of Article 74, of the second part of Article 94, of the first part of Article 156 of the Constitution of Ukraine (the case on the adoption of the Constitution and laws Ukraine in a referendum) from April 16, 2008, No. 6-rr/2008]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08> [in Ukrainian].

5. Barabash, Yu.H. (2009). Ustanovcha vlada Ukrainskoho narodu - konstytutsiyni fenomen [The constituent power of the Ukrainian people is a constitutional phenomenon]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 11, 73-79 [in Ukrainian].

6. Shapoval, V.M. (2005). *Suchasnyi konstytutsionalizm [Contemporary Constitutionalism]*. Kyiv: Salkom; Yurinkom Inter [in Ukrainian].

7. Shemshuchenko, Yu.S. (Eds.). (2008). *Konstytutsiine pravo Ukrainy. Akademichnyi kurs [Constitutional Law of Ukraine. Academic course]*. (Vols. 2). Kyiv: Yuryd. dumka [in Ukrainian].

8. Diuhi, L. (2005). *Konstytutsiine pravo: Zahalna teoriia derzhavy [Constitutional Law: The General Theory of the State]*. Odesa: Yuryd. lit. [in Ukrainian].

9. Kopylenko, O.L., & Bohachova, O.V. (Ed.). (2011). *Kurs leksi z pytan zakonotvorchosti [Course of lectures on lawmaking]*. Kyiv: Lesia [in Ukrainian].

10. Tamanha, V. (2007). *Verkhovenstvo prava: istoriia, polityka, teoriia [Rule of law: history, politics, theory]*. Kyiv: Kyievo-Mohylian. akad. [in Ukrainian].

11. Cherepanova, E.V. (2010). Monitoring - instrument nabliudeniia i analiza posledstviu pravovyh aktov [Monitoring - a tool for monitoring and analyzing the consequences of legal acts]. *Pravovye акты: ocenka posledstviu, Legal acts: impact assessment*. Moscow: Yurisprudenciia. Retrieved from http://www.jurisizdat.ru/new/intro/Prav_akt.pdf [in Russian].

12. Balatska, A., Sushko, O., & Shevchenko, T. (2011). *Hromadska ekspertyza: teoretychni ta praktychni aspekty [Public Examination: Theoretical and Practical Aspects]*. Kyiv: Tiutiukin. Retrieved from https://cedem.org.ua/wp-content/uploads/userimages/book_files/Public%20Expertise%20Book%202011.pdf [in Ukrainian].

13. Liubchenko, P.M. (2012). *Munitsypalne pravo Ukrainy [Municipal Law of Ukraine]*. Kharkiv: FINN. Retrieved from <https://dbms.institute/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97/%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%86%D0%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%BF> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 04.04.2018

Zaiats N. – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Theory State and Law Department of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine; e-mail: natalie.zaiats@gmail.com; **ORCID 0000-0002-1530-4141**

The Main Forms of Public Activity in Direct Democracy

The article is devoted to the problem of involving people to the process of discussion and acceptance of state decisions which leads to the realization of the constitutional principle of democracy in Ukraine. Direct democracy in this context is not only democracy governance but also ability for people to participate in management of government. Also an important role in this process is played by publicity, political education, control over the state, cooperation between people and state power. People give special consideration to self-education, scientific progress, knowledge of political situation in country. Without including civil society to the process of formatting the rule of law state, complex problems facing the country cannot be solved. The ability of people to be the bearer of sovereignty and the only source of power in Ukraine leads to the development of the Ukrainian state, updating and further development of the institutions of power. People have exclusive right to determine and change the constitutional order. This right cannot be usurped by the state, its organs or executives. Constituent, lawmaking activity and constant people control should be an integral element of the implementation mechanism of the government in a democratic state. That is why the analysis of these forms of activity connected with people power in governing is actual for research of legal nature of direct democracy. The value basis of realization the state power based on democracy, provides mutual recognition and interaction of interests in society for conservation and development for general weal and the good of every person.

Keywords: democracy; people authority; source of power; constituent activity; lawmaking activity; constant people control.